

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ОДЕСИ В ПЕРІОД
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка 2 курсу 07-241М
групи

Спеціальності 014 Середня освіта

Спеціалізація 014.03 Історія

Освітньо-професійної програми

Середня освіта (історія)

Данилицька Єлизавета Ігорівна

Керівник к.і.н., доцент Кузовова Н.М.

Рецензент Михайлик О.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Джерельна база.....	10
1.3. Методи дослідження.....	11
РОЗДІЛ 2. СТАНОВИЩЕ ВИЩОЇ ОСВІТИ В М. ОДЕСА В ПЕРІОД 1917-1921 РР	14
2.1. Початок Української революції в Одесі. Суспільно-політична та економічна ситуація в місті.....	14
2.2. Проблеми українізації вищої школи в м. Одеса. Новоросійський університет.....	19
2.3. Діяльність закладів вищої освіти Одеси в період Української революції.....	24
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СТАНУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1921) У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ	30
3.1. Методика викладання теми «Розвиток культури у 1917–1921 рр.: освіти, науки, мистецтва. Особливості пропаганди протиборчих сторін» на уроках історії.....	30
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39
ДОДАТОК А	49

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні історики проводять паралелі між сьогодношньою російською агресією та подіями сторічної давнини, в часи Української революції. Як і 100 років тому, наші вороги, намагаючись виправдати свої незаконні дії, застосовують історичні фейки та міфи про «єдність походження», вдаються до фальсифікації історії та активно супроводжують це антиукраїнською пропагандою. У зв'язку з цим з'явилась потреба ще більш детального вивчення на уроках історії тем, присвячених протистоянню імперській колоніальній політиці росії, українському націєтворенню, боротьбі за державність, ствердженню демократичних цінностей та вивченню тенденцій розвитку української культури.

Виходячи з цього, дослідження саме переломних етапів історії України зараз вважається одним із пріоритетних напрямів сучасної історичної науки. Національно-визвольні змагання 1917-1921 років безумовно посідають важливе місце серед них, адже саме в цей період українська нація прагнула до організації власної державності. Національна ж освіта стала також одним з тих об'єднуючих факторів, навколо якого згуртувались не лише політичні сили, але й свідоме українське суспільство. Найважче було виборювати право на освіту в тих регіонах, які в часи Української революції постійно перебували під різними владними структурами та політичними режимами. Одним з прикладів такого складного становища було в м. Одеса, яке у той буремний революційний період пережило більшовицьку окупацію, австро-німецьку окупацію, режим лівої диктатури та терору, соціально-економічний занепад через постійні бойові дії, епідемію, голод, комуністичний режим та червоний терор. У своїй роботі ми намагались розкрити проблему становлення національної освіти в тих важких умовах, в яких перебувала на той час Одеса, а саме – вищої освіти, та

спроби її відродження після довготривалих утисків з боку царського уряду.

Мета дослідження – охарактеризувати діяльність закладів вищої освіти в м. Одеса в часи виборювання української державності (1917-1921 рр.).

Для досягнення мети даного дослідження розв'язувались наступні **завдання:**

- проаналізувати історіографію з поданої теми;
- дослідити джерельну базу дослідження;
- відтворити в історичній послідовності революційні події та суспільно-політичну ситуацію в м. Одеса;
- висвітлити процес боротьби за створення україномовних кафедр на прикладі Новоросійського університету;
- оцінити внесок одеських студентів, освітян та науковців в розвиток освітньої системи;
- розробити методичні вказівки вивчення стану освіти в Україні в період Української революції у шкільному курсі історії.

Об'єкт дослідження – суспільно-політична ситуація в Одесі (1917-1921 рр.), процес українізації в закладах вищої освіти Одеси, ставлення громадськості до впровадження національної освіти та методика викладання цієї теми на уроках історії.

Предмет дослідження – діяльність закладів вищої освіти Одеси в період Української революції.

Хронологічні межі охоплюють 1917–1921 роки, починаючи з утворення Української Центральної Ради до укладення Ризького мирного договору в 1921 р.

Методи дослідження. У процесі написання кваліфікаційної роботи ми використовували загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження. Вивчення освітньої політики, в тому числі діяльності закладів вищої освіти в Одесі, відбувалося на основі

принципу історизму враховуючи умови того часу, тобто з урахуванням конкретної історичної обстановки. Принцип об'єктивності був реалізований шляхом аналізу значного об'єму літератури та джерел, які стосуються періоду Української революції, зокрема освітньої політики, яку проводив український уряд. Відтворити в історичній послідовності революційні події та суспільно-політичну ситуацію в м. Одеса допомогли хронологічний метод, а також методи узагальнення та системного підходу. Метод персоналізації застосовувався щоб з'ясувати роль та місце у процесах українізації одеських студентів і освітян. При роботі з літературою та джерелами використовували метод порівняння, внаслідок чого були виявленні розбіжності, різний погляд та протиріччя дослідників на події того часу. Історико-генетичний метод був застосований для логічного викладу інформації, а цілісність дослідження було зроблено за допомогою методу узагальнення. Також використовуючи загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення) ми розкрили питання методики викладання досліджуваної теми на уроках історії.

Публікації. За результатами окремих аспектів дослідження було видано статтю: Проблеми українізації вищої школи в місті Одеса за часів Української революції. *Магістерська студія*. Вип. XXIII. Івано-Франківськ, 2023.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання теми як додаткового матеріалу для проведення факультативів або гуртків історичного спрямування. Матеріали дослідження також можна використовувати на позакласних заходах та на уроках історії України під час вивчення розділу «В боротьбі за українську незалежність» та при написанні спеціальних праць з історії розвитку української освіти.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається з наступних структурних частин: вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновку, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Історія Української революції 1917-1921 років завжди викликала неабияку зацікавленість серед науковців, особливо останні 30 років, коли нарешті з'явилась можливість більш детального дослідження архівів та матеріалів, які у радянські часи не були доступні. Події цієї доби відтворюються в історіографії, яка налічує сотні монографій та тисячі статей.

Історіографічний огляд, пов'язаний з проблемою становлення системи освіти в період Української революції, доводить достатню увагу до поданої теми, але в той же час необхідно враховувати рівень об'єктивності авторів і звертати увагу на історичний контекст – час, в якому було написано ту чи іншу роботу, а також на те, яких політичних поглядів вони дотримувалися. Як відомо, у радянську добу, в умовах тоталітарного режиму та за відсутності інтелектуальної свободи, праці вчених мали суто ідеологічне забарвлення, були тою чи іншою мірою позначені печаттю упередженості. Вони не використовували у своїх наукових розвідках дослідження попередників, таких як О.Ф. Музиченко, С.П. Постернак, Я.Ф.Чепіга, С.Ф. Русова, О.Г. Лотоцький, бо характеризували їх як націоналістичні та буржуазні. Натомість досить детально зображувалась діяльність більшовицької партії в розвитку освітньої політики, значно перебільшувалась їх роль. Наприклад, М. Авдієнко у своїй роботі «Народня освіта на Україні» запевняв, що виключно Жовтнева революція та діяльність радянської влади відкрили шляхи до культурного розвитку та освіти українців [19]. Такої ж думки притримувався один з найвідоміших політичних та громадських діячів, педагог та науковець того часу – Я. Ряппо. Також він наголошував на тому, що освітня політика кожного з українських урядів 1917-1921 років

мала шовіністський характер, про це у своїй статті зазначає відома наукова дослідниця Л. Березівська [22].

Проаналізувавши літературу радянської доби було з'ясовано, що об'єктивна українська історіографія того часу в основному розвивалася за кордоном, де науковці української діаспори хоч і не мали значної документальної бази, проте могли вільно дати оцінку розвитку освіти в Україні без суб'єктивізму та заідеологізованості. У контексті загального висвітлення освітньої політики за часів Української революції певною мірою досліджуваної проблеми торкалися такі історики як С. Сірополко [58], Г. Ващенко [25], Г. Васькович [24], І. Коляска [35], І. Крилов [37].

Серед сучасних українських науковців дана тематика знайшла своє відображення у наступних роботах: монографія І. Передерій «Розбудова національної системи освіти в Україні за доби ЦР», в якій автор детально дослідила діяльність українського уряду, культурно-освітніх товариств, органів місцевого самоврядування щодо становлення національної системи освіти в Україні в 1917-1918 роках [51]. Відомий науковець А. Боровик у своїй монографії «Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності» залучив широку базу історичних джерел та здійснив їх глибокий аналіз в результаті чого вийшло відтворити реальну картину державної політики у сфері освіти того часу [23]. У статтях і монографіях Л. Березівської розкриваються проблеми реформування системи освіти в період Української революції, також її численні наукові роботи присвячені життю та діяльності українських педагогів С. Русової та Я.Чепіги, ідеї та праці яких за радянських часів були вилучені з педагогічного дискурсу. Про освітню реформу, яку проводили всі українські уряди в 1917-1921 роках, внесок кожного з них у процес українізації закладів та про роботу громадських організацій щодо сприяння народної освіти висвітлює педагог Т. Висоцька у статті «Освіта в Україні періоду революції 1917-1921 років: незавершена спроба реформування» [27].

Зміст основних напрямів діяльності Міністерства Освіти Української Народної Республіки щодо українізації та напрацювання національного освітнього законодавства розкрила дослідниця О. Кудлай. У своїй роботі вона зазначила, що у процесі українізації навчальних закладів постійно виникали труднощі: недостатня кількість національно орієнтованих викладачів, брак освітніх програм та підручників, а також сильний опір з боку російських освітян [38].

Оскільки тема кваліфікаційної роботи стосується стану вищої освіти в період Української революції саме в м. Одеса, було опрацьовано літературу, яка допомогла розкрити різні аспекти суспільно-політичного життя одеситів того часу. На жаль, детальне висвітлення подій, що відбувались на території Одеси в 1917-1921 рр. можна знайти лише в декількох роботах. Наприклад, одними з відомих монографій на цю тему стали книги В. Файтельберг - Бланка та В. Савченка «Одеса в епоху війн та революцій: 1914-1920» [60] та В. Савченко «Проект Україна. Вільна Одеса» [56], в яких досліджується період важких випробувань, які випали на долю цього міста та його жителів. Автори розкривають маловідомі сторінки з життя одеситів – бойові дії, голод, епідемії, еміграцію та терор.

В статті історика Т. Вінцовського досліджуються процеси українського державоутворення епохи визвольних змагань в Одесі, також описується періоди збройних протистоянь одеської військової ради з більшовицьким силами. Під час опрацювання його роботи можна детально ознайомитися з діяльністю українських військових структур в Одесі на початку Української революції в 1917 році, українізацію російського війська, створення перших гайдамацьких куренів [29].

Не менш цікавою виявилась монографія Вінцовського Т.С., Музичко О.Є. та Хмарського В.М. «Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в місті Одеса у 1917 – 1920

рр.», яка презентує портрети понад тридцяти провідних діячів залучених до процесу розгортання українського національного руху в Одесі [30].

Проблеми впровадження української мови у систему навчання вищих закладів освіти м. Одеса, протистояння викладацьких кадрів і студентів з питань українізації, зокрема в Новоросійському університеті, а також життєві історії представників наукового простору Одеси за часів національно-визвольних змагань досліджують у своїх роботах науковці Ф. Самойлов [56] та В. Левченко [39], [40], [41]. Короткі нариси про становлення і розвиток вищої освіти в Україні, в тому числі про реформу народної освіти і про те як її сприймали викладачі Новоросійського університету, у своєму підручнику для студентів подає науковець А. Алексюк [20]. В той же час у таких відомих книгах як «Одесский университет за 75 лет» та «Одесский университет. 1865-1990» зовсім не описується період від повалення монархії до захоплення влади більшовиками [48].

Відкриттю Одеського національного політехнічного інституту, а також факторам, що сприяли цьому процесу, присвячені статті О. Мельника [43] та Г. Гончарука [32]. Діяльність перших ректорів Одеського національного політехнічного університету – А. О. Нілуса та І. Ю. Тимченко досліджував в своїх наукових працях Г. Оборський [45], [46].

Про становлення Одеського сільськогосподарського інституту та історичний розвиток сільськогосподарської освіти півдня України можна дізнатися з наукової роботи І. Федорової «Розвиток аграрної освіти півдня України на початку ХХ століття: до 100-ліття заснування Одеського державного аграрного університету» [61].

Під час аналізу історіографії виникла потреба узагальнити та доповнити наявну літературу, зокрема для викладання теми в школі. З цією метою було опрацьовано навчальну програму з історії України [8],

Державний стандарт базової середньої освіти [7] та шкільні підручники для 10 класу [31], [49].

1.2. Джерельна база

Архівні матеріали, збірники документів, періодична преса та спогади очевидців за часів Української революції склали широку джерельну базу, на основі якої проводилось дослідження.

У двох томах збірника «Українська Центральна рада: Документи і матеріали» висвітлюється діяльність першого українського уряду – Центральної ради в освітній сфері, в питаннях українізації та націоналізації, заснування закладів освіти всіх рівнів та їх забезпечення, а також управління освітньою системою на місцях [8].

Опублікована у 2017 році збірка «Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917-1920 рр.» містить републікації інформаційних повідомлень про події в галузі освіти доби Української революції, зокрема про відкриття нових навчальних закладів, проведення з'їздів, нарад, а також резолюції учительських з'їздів та некрологи українських вчених, педагогів, освітніх діячів [13]. Також важливу роль при проведенні нашого дослідження становили документи з історії українського визвольного руху 1917 р, опубліковані Інститутом історії України відділом історії Української революції 1917-1921 рр. [1], [3], [4], [5], [6].

При опрацюванні особистих джерел, що стосуються ситуації в м. Одеса в часи Української революції, цінними виявилися спогади одного із засновників Одеської військової громади, активного учасника українізації армії – М. Омеляновича - Павленка [12]. Побутові умови жителів Одеси описує в своїх спогадах дитинства одеситка Тетяна Михайловська-Цимбал [10]. Відомий російський націоналіст та ідеолог Білого руху Василь Шульгин у мемуарах «Дни. 1920» також розповідає про важкі умови, з якими зіткнувся під час проживання в Одесі [18]. Особливе зацікавлення при вивченні подій того часу мали, видані в 1921

р., спогади начальника відділу пропаганди денікінців – К. Соколова, в яких він описує загальну політичну ситуацію в місті та висловлює свої розчарування з приводу того, що влада А. Денікіна так і не впоралась з «трудно управляемым городом» [14].

Матеріали і документи, які висвітлюють підготовку, хід та окремі результати українських губернських з'їздів, які пройшли у 1917 р. в Одесі, зібрані та упорядковані співробітниками кафедри історії України історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова і подані у збірнику «Українські губернські з'їзди в Одесі у 1917 році : документи і матеріали». Всі тексти відтворені на основі архівних документів та газетних публікацій [15]. Також на сайті Державного архіву Одеської області можна ознайомитися з виставкою онлайн документів і матеріалів, яку підготували співробітники архіву в 2017 році до 100-ї річниці Української революції .

Документальну онлайн-виставку фотографій Одеси в період Української революції підготували розробники проекту «Одеська історія» (Odessahistory.net). На сайті проекту можна ознайомитися з архівними фотографіями, які відображають загальний стан міста в ті часи (австро-угорські війська на вулицях міста, артилерія та військова техніка, червоні війська Григор'єва) [11].

1.3. Методи дослідження

У процесі написання роботи були використані принципи об'єктивності, історизму та системності, застосовувались методи аналізу та синтезу, персоналізації, систематизації, хронологічний методи, узагальнення та повторення. Вивчення освітньої політики, в тому числі діяльності закладів вищої освіти в Одесі, відбувалося на основі принципу історизму враховуючи умови того часу, тобто з урахуванням конкретної історичної обстановки. Принцип об'єктивності був реалізований шляхом аналізу значного об'єму літератури та джерел, які стосуються періоду Української революції, зокрема освітньої політики,

яку проводив український уряд. Відтворити в історичній послідовності революційні події та суспільно-політичну ситуацію в м. Одеса допомогли хронологічний метод, а також методи узагальнення та системного підходу. Під час опрацювання наукової літератури був застосований метод аналізу та синтезу даних з досліджуваної нами теми. Метод персоналізації застосовувався щоб з'ясувати роль та місце у процесах українізації одеських студентів і освітян. Також при роботі з літературою та джерелами використовували метод порівняння, внаслідок чого були виявленні розбіжності, різний погляд та протиріччя дослідників на події того часу. Історико-генетичний метод був застосований для логічного викладу інформації, а цілісність дослідження було зроблено за допомогою методу узагальнення.

Отже, наукова література та джерельна база, які були опрацьовані під час дослідження, дали можливість частково висвітлити обрану тему. Хоча й освітній політиці в країні за часів Української революції присвячена достатня кількість наукових робіт та видань, але в ході дослідження було з'ясовано що радянська історіографія помітно відрізняється від сучасної, адже в умовах тоталітарного режиму та за відсутності інтелектуальної свободи, праці вчених мали суто ідеологічне забарвлення, були тою чи іншою мірою позначені печаттю упередженості. Праці ж сучасних науковців, написані на основі архівних матеріалів, дали змогу більш об'єктивно оцінити загальну ситуацію щодо досліджуваної теми. Тож незважаючи на те, що радянська історіографія зображувала цей період як часи контрреволюційних рухів та ігнорувала факт існування Української держави, сучасні історики доводять що революція все ж таки була загальноукраїнським явищем, під час якого формувалися громадські інституції, українські органи влади, політичні партії, відроджувалась культура українського народу, а національний рух поширювався по всіх містах та регіонах країни

Під час пошуку матеріалів для відтворення подій, які відбувалися в революційний період безпосередньо в м. Одеса, а саме суспільно-політичної ситуації в місті та діяльності Одеських закладів вищої освіти, виявилось що обсяг літератури досить не значний. Доповнити наявну літературу та відтворити приблизну картину того часу допомогли архівні матеріали, збірники документів, періодична преса, фотографії та спогади очевидців.

Виконання поставлених завдань змогли забезпечити загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження: аналіз, систематизація, порівняння, хронологічний, історико-генетичний, об'єктивний та метод узагальнення.

РОЗДІЛ 2

СТАНОВИЩЕ ВИЩОЇ ОСВІТИ В М.ОДЕСА В ПЕРІОД 1917-1921 РОКІВ

2.1. Початок Української революції в Одесі. Суспільно-політична ситуація в місті

Як зазначають А. та Н. Ложешники у своїй статті «Початок Української Революції в Одесі», новина про Лютневу революцію була по-різному сприйнята у місті, кожна етнічна громада вбачала в ній свої наслідки: для українців з'явилась можливість розвивати національний рух у місті та брати участь в організації своєї власної державності, євреї сподівались, що такі зміни допоможуть розширити їх громадянські права, росіяни (окрім більшовиків, які сподівалися що влада перейде до них) сприйняли негативно цю подію, адже це ставило під загрозу їх статус «першої» нації в імперії [42].

Вже 3 березня 1917 року в центрі міста пройшла масова маніфестація – це була перша реакція місцевої української громади на падіння монархії. Описує цей день у своїх спогадах видатний воєначальник Української Народної Республіки Михайло Омелянович-Павленко, який разом зі студентами школи прапорщиків йшов під синьо-жовтим прапором [12, с. 19-22]. За даними В. Левченка, також на знак підтримки нової влади відбулися збори студентства міста, на яких було написано звернення студентів-українців університету та курсисток Одеси з вимогою надання Україні широкої автономії, а також запровадження української мови в державних установах та освітніх закладах [39]. Студентська спільнота щиро вітала створення українського комітету на чолі з Сергієм Шелухіним. В лавах місцевих патріотів значну роль відігравали члени організації «Українська хата» і відомі громадські діячі – Володимир Чехівський, Іван Луценко, Віталій

Боровик, Іван Липа. Можна зазначити, що загалом в місті українські ідеї найсильніше підтримувала молода і прогресивна студентська інтелегенція. Саме тому досить швидко виникла організація «Одеська Січ», яка об'єднала активну патріотичну молодь.

Відомий одеський науковець – Т. Вінцковський зазначає, що на початку літа 1917 р. українська влада почала формувати в Одесі гайдамацькі курені, які до кінця року перетворилися у великий військовий підрозділ чисельністю близько 2 тисяч багнетів.

Тим часом в Одесі та інших українських містах підіймали голову загони червоної гвардії інспіровані російськими більшовиками. 30 листопада 1917 р. триста червоногвардійців захопили Одеський залізничний вокзал. Виступ більшовиків підтримали матроси Чорноморського флоту, які спробували захопити штаб Одеського військового округу та Одеської української ради. Для протидії більшовикам Одеська рада залучила гайдамаків. Протягом доби вони вели запеклі бої з більшовицькими загонами в центрі міста і в районі вокзалу. Врешті решт українське військо як більш організована сила повернула під свій контроль усі важливі громадські та військові об'єкти. В результаті чого 1 грудня обидві сторони уклали перемир'я і створили Тимчасовий об'єднаний комітет за участю одеської більшовицької ради та Одеської української ради, але через місяць більшовики, так само як і сьогодні їх нащадки, порушили всі свої домовленості та захопили місто [29].

Наступні чотири роки влада в Одесі постійно змінювалася. Історик О. Музичко, досліджуючи політичну боротьбу різних урядів, визначив що влада переходила «з одних рук в інші» десять разів і інколи мала декілька центрів впливу. Наприклад, з березня по серпень 1917 р. місто підпорядковувалося Одеському міському громадському комітету, який очолювали представники Української Центральної ради та Тимчасового уряду. Після правління Першої демократичної міської думи (серпень –

листопад 1917 р.) до кінця січня 1918 р. відбувалося протистояння між Одеською міською думою, лівими та прибічниками Української Народної Республіки. З кінця січня по середину березня 1918 р. місто опинилося під окупацією комуністів, які утворили «Одеську радянську республіку». З середини березня - кінець квітня 1918 р. влада перейшла до Української Народної Республіки під протекторатом блоку Центральних держав. Наступні півроку (по грудень 1918 р.) – підпорядкування Українській Державі гетьмана П. Скоропадського, а з грудня 1918 р. – квітень 1919 р. відбулася перша реставрація російської влади під протекторатом Франції. Далі розпочалися часи терору та диктатури з боку російських режимів [44].

Не зважаючи на таку часту зміну влади, вибори до міської думи в Одесі проходили лише двічі. В 1917 р. пройшли демократичні вибори, вперше до міської думи було обрано політичних українців, жінок та значно збільшилась кількість євреїв. За даними Державного архіву Одеської області голоси розподілилися таким чином: більшовики отримали 18,6%, українські партії – 12,5%, кадети – 17,2%, єврейські партії – 33,5% [2]. Що стосується виборів у 1919 р., О. Музичко зазначає, що вони проходили в умовах окупації російськими чорносотенцями, які відверто пропагували ненависть до всього українського та єврейського, тому результати виборів були відповідні [44].

За цей час Одеса неодноразово ставала місцем вуличних боїв (30 листопада – 1 грудня 1917 р., 14 – 17 січня 1918 р., 18 грудня 1918 р., 7–8 лютого 1920 р.), місто переживало запустіння та розруху, розгул злочинності та голод, беззаконня та бандитизм у вигляді постійних погромів і грабежів, у 1918 р. жителі Одеси потерпали від епідемії «іспанського» грипу, життєвий рівень населення значно погіршувався, загострювалась продовольча криза. У своїх спогадах дитинства одеситка

Т. Михайловська – Цимбал згадує: «Харчові продукти зникли, їх можна було здобути лише на чорному ринку, і то здебільш в обмін за цінні речі або золото, й тому більшість населення голодувала. Натомість я ходила на безкоштовні обіди, які давали для голодуючої інтелігенції якісь протестантські церкви» [10].

Безліч громадян були позбавлені звичних повсякденних предметів домашнього вжитку, адже реквізиція майна, коштовностей, грошей, продуктів було одним з головних інструментів соціальної політики під час окупації Одеси більшовиками. Так описував під час перебування у місті своє тимчасове житло відомий ідеолог «білого руху» В.В. Шульгін: «Незручність квартири була в тому, що, окрім садових лавок, ніякого іншого меблювання не було. Ми спали на голій підлозі» [18, с.435]. У науковому дослідженні В. Попова про побутові умови мешканців українських міст (1917-1921 р.) можна побачити відомості про те, що взимку 1919 р. в Одесі була критична ситуація з паливом, енергетикою та комунальним господарством – місто занурено у темряву, вугілля немає, населення рубає на дрова міські та садові лавки, пасажирський рух залізницею припинений, проблеми з забезпеченням жителів питною водою та відсутність прибирання сміття стали звичним явищем. В кінці весни цього ж року ситуація не покращилась: не зважаючи на те що, вулиці та ілюміновані червоними зірками червоноармійські театри, а також радянські установи були освітлені, звичайні жителі сиділи без електрики цілими тижнями, в багатьох місцях була відсутня подача води [52].

Як відомо, найжахливішими для Одеси були часи захоплення території російськими військами, населення відчувало тотальний страх перед диктаторськими режимами як червоних, так і білих катів. Зі спогадів М. Омеляновича-Павленко про перші дні окупації більшовиками: «Цілий день ми збирали інформації. Були вони одна від

другої жахливіші. Переказували про страхіття, що робили матроси над українцями. Корабельна топка (пічка) вже не могла виконувати своїх обов'язків «автодафе» й «контр-революціонерам» просто прив'язували каменяки до ніг і кидали у море. Пізніше коли німці увійшли до міста, я чув що водолази не могли винести тих картин, які перед ними відкривали морські глибини. Люди, як казкові істоти, творили на дні легіон мертвих...» [12, с.66]. За своїми масштабами та методами найбільш жорстоким був «червоний» терор 1919 р., що розгорнули комуністи проти місцевої інтелігенції на Катерининській площі, у будинку де розташовувалась Одеська «чрезвычайка». Як зазначає науковець В. Савченко у статті «Червоний терор на Одещині в період становлення радянської влади» : «... протягом квітня-червня 1919 р. комуністичним режимом було розстріляно або замучено органами ЧК приблизно дві тисячі мешканців Одеси і до десяти тисяч ув'язнені у табори». [53, с.19-30].

У серпні в Одесі встановилася влада А. Денікіна. В кінці 1919 р. начальник відділу пропаганди денікінців К. Н. Соколов згадував про перебування в Одесі: «Это приобретение оказалось сомнительного качества. Город, вообще трудно управляемый, благодаря своим специфическим особенностям пестрого населения, Одесса стала совсем невозможна с тех пор, как в ней появились киевские эмигранты и французские войска. Мы так и не справились с этим кипящим котлом всевозможных «сепаратизмов» и интриг, инородческих, иностранных и административных... Связь, вообще слабо работавшая на территории Главного Командования, с Одессой почти вовсе не поддерживалась, и нам только казалось, что мы управляли этим городом, который мы не смогли снабдить даже топливом и продовольствием» [14, с. 88-89].

Після поразки військ Денікіна (лютий 1920 р.) більшовики знову захопили владу в місті і продовжили жорстокий терор. Сотні мешканців Одещини було розстріляно за недостовірними звинуваченнями у

провокаторстві, засуджені члени товариства «Просвіта» (63 - розстріляно, 48 - ув'язнено до таборів), також до найвищої міри покарання було притягнуто всіх полонених білогвардійської армії. Почалися репресії вже не тільки за соціальними та політичними ознаками, але й за національною – німецькі, польські та особливо єврейські громади знищувалися за свої релігійні переконання та приватновласницьку діяльність.

Наступні роки радянська влада також проводила в Україні тотальні репресії, застосовуючи різні форми: вбивства політичних лідерів, української інтелігенції та учасників руху опору, депортації, голодомори, знищення української культури та зросійщення населення.

2.2. Проблеми українізації вищої школи в м. Одеса.

Новоросійський університет

Поняття «українізація», як необхідність впровадження української мови в освітній, культурній, соціальній та інших сферах життя суспільства, активно почали використовувати на початку Української революції, хоча в історичній літературі цей термін більш відомий як політика Всесоюзної комуністичної партії більшовиків в 1920-1930 рр.

За словами А. Боровика: «Всі складові процесу українізації були започатковані саме у період виборювання державності 1917-1921 рр. коли українське національне відродження дало поштовх значній частині населення повніше усвідомити себе національною спільністю, відчуті роль і значення своєї історії, культури, мови і традицій» [23].

Після падіння царської імперії, в українському суспільстві нарешті з'явилась можливість на впровадження національної освіти. Вже 9 березня 1917 р. Центральна Рада вперше звернулася до Українського народу: « ... ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду всіх прав, які Тобі природно належать... А в найближчій часі права на заведення рідної мови по всіх школах, од нижчих до вищих...»

[6]. Свідома громадськість на чолі з урядом обговорювали потребу у реформуванні освітньої системи, найактивнішу роль в цьому питанні взяли на себе українські вчителі та викладачі, які організували Товариство шкільної освіти.

Разом з тим, Тимчасовий уряд росії відкладав питання про національну освіту в Україні, на вимоги української делегації стосовно освітніх потреб вони відповідали відмовою. У відповідь на такі дії уряд видає І Універсал, де закликає всі міста і села організувати власну владу, яка буде підпорядковуватися Центральній Раді, адже «Петроградське правління» повністю відкинуло звернення українських делегатів про необхідність впровадження українізації та ігнорує вимогу виділення коштів для задоволення національно-культурних потреб українського народу: «гроші, що збираються з нашої землі, відмовилось повернути на потреби нашої освіти й організації» [15, с. 98, с. 104].

Для того щоб вирішити подальшу діяльність закладів вищої освіти, голова Центральної ради М. Грушевський видає відозву « До українців професорів і преподавателів вищих шкіл», в якій повідомляє: «...для обдумання самого переведення українізації вищої школи прошу всіх професорів, доцентів, молодших преподавателів і взагалі людей, уздіблених до навчання в вищій школі прибувати на педагогічний з'їзд до Києва. 5 квітня в помешканню педагогічного музею о 8 годині відбудеться нарада в справі вищої школи» [5].

Тож, як і було заплановано, у квітні пройшов Перший всеукраїнський учительський з'їзд, на якому Товариство шкільної освіти представило план українізації школи. Щодо вищої освіти була ухвалена резолюція, в якій закликали викладачів переходити на викладання занять українською мовою, відкривати відповідні кафедри та проводити українознавчі курси. Також обговорювали необхідність створення державного органу, який би керував розбудовою національної школи в Україні. На виконання цієї вимоги Центральна Рада створює

Генеральний секретаріат на чолі з Володимиром Винниченком, у структуру якого входить Генеральний секретаріат освіти (очолив І. Стешенко). Про це йдеться у Декларації Генерального секретаріату від 27 червня 1917 р., в якій також відображались основні напрямки і заходи з реформування освіти, в тому числі і вищої школи [16, с. 157-160].

В свою чергу, на виконання доручення нового уряду, наприкінці червня в Одесі пройшов Херсонський український губернський національний з'їзд, в ході якого професор Володимир Чехівський наголосив на необхідності українізувати навчальний процес, відкрити курси українознавства для перекваліфікації вчителів, створити мережу закладів освіти всіх рівнів з українською мовою навчання, надрукувати відповідні підручники, а також призначити попечителем Одеської шкільної округи свідомого українця. Стосовно українізації вищої школи уряд вирішив підійти помірковано і спочатку запровадити українознавчі предмети в освітню програму. [15, с. 38-39].

Варто зазначити, що активну роль в процесі українізації вищої освіти в Одесі займали місцеві студенти, які навчались у російських вишах. Після того як Головна Українська Студентська Рада видала відозву до всіх студентів з закликом: «Організуйтеся, бо в єднанні наша сила, закладайте всюди свої інституції і негайно українізуйте всі ті, що існують...підтримуйте новий державний лад, бо в ньому здобудемо ми волю свою...» [3], Одеське студентське товариство поставило перед собою мету організовувати збори для українців, проводити лекції на історичні та політичні теми, а також боротися за проведення українізації в освітніх закладах Одеси.

Як зазначає Д. Савченко у своїй науковій роботі «Боротьба за відкриття українознавчих кафедр», 22 червня 1917 р. Українське студентське бюро Новоросійського університету втретє звернулося до ради університету з вимогою відкрити українознавчі кафедри, а до навчальних планів включити відповідні дисципліни. Але у відповідь

студенти почули: «Звертайтеся до Тимчасового уряду і окремих національних організацій». Варто зазначити, що це прозвучало тоді, коли в той же час рада історико-філологічного факультету з легкістю погодилася на заснування кафедри румунознавства [55]. Отже, на відміну від студентів, більшість викладачів університету не сприймала української мови та українського визвольного руху.

Відомий історик С. Сірополко у книзі «Історія освіти в Україні» описує наступну ситуацію: у липні 1917 р. Генеральний секретар освіти Іван Стешенко направив до ректора Новоросійського університету лист з проханням надати інформацію про запровадження кафедр українознавства у закладі, але відповіді так і не отримав, бо як наголошував О. Доброклонський (виконуючий обов'язки ректора), звернення було написане українською мовою, яку він не розумів. Крім того, у наступних листах представники університету пропонували І. Стешенку звертатися до них державною мовою, тобто російською [57, с. 463].

І все ж таки, за даними Д. Савченко, попри проросійські настрої більшості членів ради Новоросійського університету, вони були змушені листуватися з Генеральним секретаріатом і в кінці 1917 р. розпочали викладання на історико-філологічному факультеті дисциплін з історії української мови та літератури, а також історію Запоріжжя. Але, оскільки викладачі (доценти П. Потапов, Є. Загоровський та професор М. Вілінський) не володіли українською, то проводили заняття традиційною для них мовою – російською [55, с.19-30].

За часи правління Української Центральної Ради істотних змін в університеті так і не відбулося, адже для вирішення питання українізації проводились самостійні заходи з протилежним поглядом на цю проблему. Сучасний історик В. Левченко у своїй науковій праці про Українську революцію, спираючись на дані з Державного Архіву Одеської області, пише про те, що 14-17 квітня 1918 р. пройшов з'їзд

для представників російськомовних закладів вищої освіти Наддніпрянської України, під час якого представники Новоросійського університету, а також Ніжинського історико-філологічного інституту, Київського політехнічного інституту, Київського університету та Київської духовної академії висловили свою категоричну позицію щодо українізації існуючих закладів, тому в резолюції з'їзду (п'ятий та шостий пункт) було зазначено так: «Съезд выражает, однако, свое глубокое убеждение, что ныне существующие на Украине очаги научной деятельности и высшего научного образования будут сохранены в полной неприкосновенности в интересах культурного развития Украины, и никакие стеснения русского языка в высшей школе не будут допущены. Такие стеснения не могут быть оправданы ни с точки зрения права, ни с точки зрения интересов науки и преподавания. <...> Устройство новых украинских просветительных учреждений не должно производиться за счет существующих теперь университетов и институтов и в какой либо ущерб им, а должно осуществляться в виде самостоятельных украинских высших школ» [39].

Як відомо, у квітні 1918 року Українська Центральна Рада була розпущена представниками німецької армії та відразу сформовано уряд гетьмана Павла Скоропадського. За його правління було утворено Міністерство народної освіти на чолі з Миколою Василенком, який мав на меті продовжувати освітню політику в тому ж напрямку як і попередній український національний уряд. За даними В. Левченка, який спирався на матеріали Державного архіву Одеської області, влітку того ж року російськомовні Харківський, Київський і Новоросійський університети були оголошені державними університетами України, а у їх складі створені кафедри української мови, історії та географії України. Комісію для розробки нового статуту державних університетів очолив відомий вчений Володимир Вернадський. На організованій у Новоросійському університеті кафедрі українознавства було введено

одну посаду екстраординарного професора на історико-філологічному факультеті та три посади ординарних професорів (дві на історико-філологічному факультеті та одну на юридичному). Ця кафедра функціонувала до грудня 1919 р. У наступному році університет розформували, а на його базі були сформовані медичний, соціально-гуманітарний та фізико-математичний інститути [39].

Незважаючи на те, що більшість університетських викладачів, які працювали у м. Одеса, гальмували рух процесу українізації та постійно саботували освітні реформи, серед одеських педагогів було чимало прихильників українського національного відродження – В. Чехівський, М. Слабченко, В. Лазурський, М. Гордієвський, О. Покровський, П. Клепацький, В. Мурський, Б. Комаров, К. Іващенко. Всі вони брали участь в організації та проведенні курсів українознавства в Одесі з 1917-1919 р., були активними представниками української громади та залишили глибокий слід у суспільно-політичній історії м. Одеса, за що в роки радянської влади зазнали переслідувань та репресій. Більшість з них засудили за сфабрикованою справою «Спілки визволення України». Найбільш відомим учасником українського національно-визвольного руху в Одесі був Михайло Слабченко, який виступав проти будь-яких взаємин українців і росіян, тому категорично заперечував проекти російсько-української федерації. Як він зазначав: «Уже бачили ми, як нас федералізували більшовики, «огнем і мечем» зруйнували наші економічні й політичні здобутки і нехтували нашими культурними і національними надбаннями... Але чим більше нас тягнуть до федерації, тим більше з'являється самостійників...Треба всі ці віковічні спори одкинути нарешті, треба признати, що український народ має право на власне існування, державність» [39]. За свою проукраїнську позицію академік був засуджений та відбував покарання у Соловках. Після закінчення терміну ув'язнення його знову позбавили волі на довгих

10 років – такими методами радянська влада боролася з будь-якими проявами національної самоідентичності українців.

2.3. Діяльність закладів вищої освіти Одеси в період національно-визвольних змагань

За даними О.Дзюби та В. Шана станом на 1917 р. мережу вищої школи у м. Одеса складала невелика кількість вишів, де навчалися спеціалісти за профілями у соціогуманітарних та природничих галузях знання: Одеські вищі жіночі курси, Новоросійський вищий міжнародний інститут, Одеська консерваторія, Одеські вищі жіночі медичні курси та Новоросійський університет, який на відміну від вищезгаданих закладів мав вже півсторічний досвід навчальної та наукової діяльності [33].

Як вже зазначалося у попередньому питанні, в часи правління царського уряду освіта вважалась прерогативою соціальних груп, які були зацікавлені виключно в імперській уніфікації (русифікації) українців. Події Лютневої революції та розпад російської імперії дали поштовх для початку формування нової української освітньої системи, яка б базувалась не на імперських законах як раніше, а відповідала загальноєвропейським стандартам. Розпочалася реорганізація системи вищої освіти, яка проводилася двома шляхами: українізація вже існуючих закладів вищої освіти, яку розпочала Центральна Рада та заснування нових українських закладів під час правління П. Скоропадського – Українську Академію Наук, українські університети в Києві та Кам'янець - Подільському. На жаль, в Одесі не вийшло створити український заклад. До того ж у місті з'явилися тисячі мігрантів з Росії, які втікали від терору та червоної диктатури. Серед них було чимало російських професорів та викладачів, які відразу активно взялись за роботу на новому місці. Цей факт ніяк не міг сприяти

розбудові саме національної освіти в місті – заклади вищої освіти продовжували викладати на російській мові.

Враховуючи природно-кліматичні особливості Південного регіону, зростала потреба у вивченні методів ведення сільського господарства та відповідних технологій. І хоч в Новоросійському університеті була кафедра агрономії, але вищу сільськогосподарську освіту студенти не могли там отримати. Тому однією з важливих подій того часу стало відкриття Одеського сільськогосподарського інституту (лютий 1918 р.). У своїй статті, присвяченій розвитку аграрної освіти півдня України, Федорова І. В. зазначає: «На перший курс було прийнято 100 студентів. 10 лютого 1918 р. відбулися перші лекції. У зв'язку з великим бажанням молоді навчатися в сільськогосподарському інституті у жовтні того ж року здійснено другий набір студентів, до навчання було прийнято ще 600 осіб» [61].

Можна сказати, що діяльність інституту відбувалася в важких умовах. Свого приміщення не було тому заняття доводилось проводити в стінах інших закладах, які розміщувалися в різних частинах міста. Зanedбаність приміщень, відсутність підручників, наочного приладдя, реактивів, бібліотеки ще більше ускладнювали навчання. Через складну економічну ситуацію стипендій студенти не отримували, забезпечити їх гуртожитком та харчуванням також не було змоги. До того ж, на фоні подій у країні, між студентами постійно виникали політичні сутички, через різні погляди та переконання, часто вони закінчувалися фізичними сутичками. Але незважаючи на ці фактори інститут продовжував свою діяльність і наприкінці 1921 р. було випущено три групи випускників. Більшість з них стали докторами та кандидатами наук, очолювали навчальні заклади, установи та займали високі посади, але на жаль вже при радянській владі. Серед них – С.Мельник, А.Фуга, О. Шумаков, О.Рудницький та ін.

Одеський сільськогосподарський інститут був не єдиний новостворений заклад вищої освіти в ті роки, одночасно проводилась підготовка до відкриття політехнічного інституту. Планувалося створення економічного, технічного, механічного та інженерно-будівничого факультетів. Цей процес супроводжувався певними організаційними проблемами та фінансовими труднощами. Поступово вони були вирішені, у листопаді 1918 р. розпочались заняття на факультетах.

Перші два роки Одеський політехнічний інститут, так само як і інші заклади освіти, працював в умовах австро-німецької окупації та англо-французької інтервенції, що певним чином ускладнювало освітній процес. Через штучний поділ міста на закриті зони студентам важко було потрапити на заняття, також часто приміщення закладу використовували для розміщення солдат. Взимку лекції проводились в холодних кабінетах, в аудиторіях не вистачало меблів тому студенти писали на підвіконнях під керосиновими лампами, адже електричне освітлення постійно відключали. Але ці труднощі не завадили продовжувати навчання – аудиторії були переповнені. Обладнання для лабораторій та кабінетів забезпечили промислові підприємства міста, а технічну та математичну літературу для бібліотеки інституту допомогли зібрати місцеві жителі [43].

Подальшу долю закладів вищої освіти в Одесі під час встановлення радянської влади здебільше описують автори, які на той час притримувалися комуністичної ідеології, тому їх діяльність вони представили у вигляді позитивних перетворень та всебічної підтримки влади.

Отже, станом на 1917 р. мережу вищої школи у м. Одеса складала невелика кількість вишів, де навчалися спеціалісти за профілями у соціогуманітарних та природничих галузях знання. Події 1917 -1921

років не могли не позначитися на суспільно-політичній ситуації в місті, яка в свою чергу вплинула на діяльність закладів освіти. Протягом цього періоду в Одесі неодноразово змінювалися центри впливу, це постійно супроводжувалося хаотичним процесом, виявляло військово-політичні недоліки та слабкі сторони кожного хто намагався встановити свою владу на цих територіях.

Початок Української революції дав поштовх для формування нової української освітньої системи, яка б базувалась не на імперських законах як раніше, а відповідала загальноєвропейським стандартам. Активну роль в процесі українізації вищої освіти в Одесі займали місцеві студенти та патріотично налаштована когорта одеських учених-істориків, які організовували проведення українознавчих курсів для вчителів, активно займалися видавничою справою та поширювали ідеї українського відродження. Їм протистояла більшість викладачів, вони категорично не сприймали український національний рух, виступали проти викладання українською мовою в закладах вищої освіти та ігнорували розпорядження влади щодо українізації. Опрацювання та аналіз різних джерел і літератури свідчать про те, що керівництво університетів та російськомовна інтелігенція Одеси повністю підтримували політику «єдиної і неділимої росії» та вважали неприпустимим будь-які утиски російської мови у навчанні. Незважаючи на це, деяких успіхів все ж таки вдалося досягти: в університетах відкривались кафедри української мови, історії та географії України.

В період 1917-1921 років в Одесі було відкрито два нових вищих навчальних заклади – політехнічний та сільськогосподарський інститут, які були відмінні від новостворених українських закладів у Києві та Кам'янець-Подільському. Той факт, що більшість викладачів та професорів були російськими мігрантами, які втікли від червоно терору в росії та почали свою діяльність в Одесі, ніяк не міг сприяти розбудові

саме національної освіти в місті – заклади продовжували викладати на російській мові, що сприяло подальшій колоніальній освіті українців.

Після остаточного встановлення більшовицької влади автономія вищих навчальних закладів була ліквідована. Університети було реформовано в інститути народної освіти, які вважалися інструментом комуністичного виховання. Активно проводилися «чистки» професорсько-викладацького та студентського складу, в 1930-ті роки вони переросли в терор.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ СТАНУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1921) У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1. Методика викладання теми «Розвиток культури у 1917-1921 рр.: освіти, науки, мистецтва. Особливості пропаганди протиборчих сторін» на уроках історії

У рамках оновленої навчальної програми предмету «Історія України. Всесвітня історія», періоду Української революції виділено два розділи, які вивчаються у 10 класі. Діяльність закладів освіти розглядається у темі «Розвиток культури у 1917-1921 рр.: освіти, науки, мистецтва. Особливості пропаганди протиборчих сторін» (розділ III «В боротьбі за українську незалежність») [8].

У підручнику з історії України авторів О. Пометуна та Н. Гупана в параграфі «Культура й духовне життя за доби Української революції» тема освітньої політики представлена в трьох пунктах, де коротко висвітлюється діяльність українських урядів у сфері освіти [49, с. 121-124]. Варто зазначити, що для формування у здобувачів освіти інформаційної компетентності, теоретичний матеріал супроводжується рубрикою «Звернімося до джерел», яка допомагає опрацювати історичні документи та інтерпретувати їх зміст. Кожен підпункт починається з рубрики «Працюючи з текстом, подумайте», що в свою чергу формує логічну компетентність.

Більш детально подається тема культурно-освітнього життя в Україні за часів національно-визвольних змагань в підручнику В. Власова, С. Кульчицького та О. Панаріна [31, с. 149-159]. При роботі з матеріалом автори додали рубрику «Особистість», фрагменти актових історичних джерел (документів), хронологічні схеми та візуальні

джерела, а підпункти параграфу супроводжуються завданнями, які позначені піктограмами (працюйте самостійно, в парі або в групі).

Під час вивчення поданої теми здобувачі освіти формують наступні компетентності: порівнюють відомості про розвиток освіти і науки за діяльності різних політичних урядів з 1917-1921 рр., визначають особливості розвитку української культури того часу, усвідомлюють роль національної освіти та культури.

При виборі методів навчання, які будуть застосовуватися на уроці, методист історичної освіти О. Пометун рекомендує поєднувати інтерактивні та активні методи, адже вони є більш ефективними та сприяють кращому засвоєнню матеріалу, але слід враховувати що при використанні цих методів буде витрачено більше часу на опрацювання інформації ніж при пасивному [50].

Розпочинати урок пропонується з прийому «Знайди пару» або бесіди за запитаннями, при якому відбувається актуалізація раніше отриманих знань – учні згадують в хронологічному порядку державні утворення в період Української революції та їх очільників, а також процеси, які відбувалися в той час.

Наступний етап – мотивації, який має викликати інтерес, сфокусувати увагу. Оскільки тема присвячена розвитку культури та освіти, учням можна представити арт-об'єкт у вигляді спіралі, а в кінці уроку з'ясувати як цей предмет пов'язаний з досліджуваною темою (кожен виток спіралі асоціюється з тим, що події історії повторюються – революція, українізація, реформа освіти, закон про мову, декомунізація, тощо.). Також можна використати прийом «Хмара слів», де вчитель «зашифрує» тему року за допомогою основних понять (наука, культура, мистецтво, освіта, розвиток, Українська революція, тощо.). Далі оголошується тема уроку та план його проведення, чітко формулюються очікувані результати.

Аналізувати власну діяльність на уроці, формувати вміння давати оцінку своїм досягненням та проводити аналіз набутих вмінь та навичок учням допоможе прийом «Картка цілевизначення» (заповнюють на початку уроку) та «Картка самооцінки» (заповнюють в кінці уроку).

На етапі вивчення нового матеріалу для того щоб всі здобувачі освіти були залучені до активної діяльності вчитель може використати груповий (кооперативний) метод – сформувати 3 групи, які заздалегідь отримали завдання і на уроці представлять результати свого дослідження. Наприклад, перша група має підготувати інформацію щодо освітньої політики, яку проводив український уряд (Українська Центральна рада, Гетьманат Скоропадського, Директорія), друга група – діяльність більшовицького уряду в сфері освіти, третя група – стан науки та відкриття університетів. Таким чином формується не тільки інформаційна та аксіологічна компетентність, але й соціальна, тобто вміння працювати у команді. В ході звітування діти з інших груп можуть заповнювати таблицю і вносити отримані відомості.

Особливу роль на уроках історії займає опрацювання історичних джерел. Такий вид діяльності допомагає більш яскраво відтворити картину минулого та відчувати дух тієї епохи. При роботі з документами в здобувачів освіти активізуються процеси уяви та мислення, а це в свою чергу сприяє розвитку історичної свідомості та ефективному засвоєнню історичних знань. Під час вивчення теми культурно-освітнього життя в період Української революції учням пропонується ознайомитися та проаналізувати наступні історичні джерела, які подані у підручнику, а саме фрагменти: із Закону Центральної ради «Про державну мову», з Постанови Народного комісаріату освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки, з пояснень до плану управління народною освітою в Україні, з Декрету Ради народних комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки «Про вступ у вищу школу», із

Закону Української держави «Про заснування Української Академії Наук» [49, с. 120-124].

Опрацьовуючи кожен з напрямків діяльності різних урядів також можна застосовувати наочні (робота з ілюстраціями – плакати більшовиків про ліквідацію неписьменності) та технічні засоби навчання (робота з відео «Заснування Національної академії наук»). Використання відеоматеріалу з фрагментами кінохроніки або документальної зйомки дозволить не тільки ущільнити інформацію, але й в доступній, цікавій формі передати необхідний історичний матеріал.

Приєм «Дискусія» використовуємо на етапі систематизації та узагальнення знань. Учні обмінюються думками та обговорюють проблемні питання: Що позитивного та негативного було в культурно-освітньому житті в часи Української революції? Що не вдалося реалізувати українському уряду в освітній та культурній сфері? З яких причин?

Сприяти формуванню навичок аналітичного мислення допомагає домашнє завдання «Створи тест» на основі вивченого матеріалу. Додатковим творчим завданням може бути написання есе на тему: «Здобутки Української революції».

Отже, досліджувана тема частково висвітлюється у шкільному курсі історії. Вивчення періоду Української революції, в тому числі культурно-освітньої політики різних урядів, формує цілісність історичних знань та уявлень в учнівській молоді, допомагає усвідомити актуальність теми, порівняти з сьогоденними подіями.

Під час опрацювання даної теми здобувачі освіти за допомогою різних методів та прийомів (бесіда, прийом «Знайди пару», робота з текстом, прийом «Хмара слів», робота в групах, усна рефлексія, робота з історичними джерелами, ілюстраціями, навчальним відео, прийом «Дискусія»), а також засобів (підручник, картки цілевизначення та

самооцінки, презентація) мають навчитися визначати особливості культурно-освітньої сфери в 1917-1921 роках в Україні, порівнювати та формулювати власні судження щодо стану освіти та науки за часів Центральної Ради, Української Держави та Директорії, оцінювати внесок науковців та громадських діячів у національну культуру. При цьому учні також формують хронологічну, логічну, соціальну, інформаційну та аксіологічну компетентності.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що наявна наукова література та джерельна база дали можливість частково висвітлити обрану тему. Для того щоб охарактеризувати діяльність закладів вищої освіти в м. Одеса спочатку ми проаналізували історіографію щодо загального стану системи освіти в Україні з 1917-1921 роки та її реформування в ці часи. З одного боку, освітній політиці в країні за часів Української революції присвячена достатня кількість наукових робіт та видань, але в ході аналізу ми помітили, що радянська історіографія помітно відрізняється від сучасної, адже в умовах тоталітарного режиму та за відсутності інтелектуальної свободи, праці вчених мали суто ідеологічне забарвлення і в основному зображували цей період як часи контрреволюційних рухів або зовсім його замовчували. Праці ж сучасних науковців, написані на основі архівних матеріалів, дали змогу більш об'єктивно оцінити загальну ситуацію щодо досліджуваної теми, а також доводять, що революція все ж таки була загальноукраїнським явищем, під час якого формувалися громадські інституції, українські органи влади, політичні партії, відроджувалась культура українського народу, а національний рух поширювався по всіх містах та регіонах країни.

Під час пошуку матеріалів для відтворення подій, які відбувалися в революційний період безпосередньо в м. Одеса, а саме суспільно-політичної ситуації в місті та діяльності Одеських закладів вищої освіти, виявилось що обсяг літератури досить не значний. Доповнити наявну літературу та відтворити приблизну картину того часу допомогли архівні матеріали, збірники документів, періодична преса, фотографії та спогади очевидців.

Опрацювавши історичні джерела та сучасну наукову літературу під час дослідження суспільно-політичної ситуації в Одесі за часів

Української революції ми дійшли висновку, що у багатьох напрямках національного руху місто не тільки не поступалося іншим, але й випереджало їх. Тут активно розвивалася діяльність українських культурних, політичних та військових організацій. Але поряд з цим існував ряд факторів, що значно ускладнював процес поширення українознавчих ідей в Одесі, серед них – різні політичні режими та російськомовна інтелігенція, які мали українофобські настрої і не визнавали українців як окрему націю.

Досліджуючи діяльність закладів вищої освіти м. Одеса в роки Української революції було з'ясовано, що станом на 1917 р. мережу вищої школи у м. Одеса складала невелика кількість вишів, де навчалися спеціалісти за профілями у соціогуманітарних та природничих галузях знання (Одеські вищі жіночі курси, Новоросійський вищий міжнародний інститут, Одеська консерваторія, Одеські вищі жіночі медичні курси та Новоросійський університет, який на відміну від вищезгаданих закладів мав вже півсторічний досвід навчальної та наукової діяльності). Події 1917 -1921 років не могли не позначитися на загальній ситуації в місті, яка в свою чергу вплинула на діяльність закладів освіти. Протягом цього періоду в Одесі неодноразово змінювалися центри впливу, це постійно супроводжувалося хаотичним процесом, виявляло військово-політичні недоліки та слабкі сторони кожного хто намагався встановити свою владу на цих територіях.

Початок Української революції дав поштовх для формування нової української освітньої системи, яка б базувалась не на імперських законах як раніше, а відповідала загальноєвропейським стандартам. Активну роль в процесі українізації вищої освіти в Одесі займали місцеві студенти та патріотично налаштована когорта одеських учених-істориків, які організовували проведення українознавчих курсів для вчителів, активно займалися видавничою справою та поширювали ідеї українського відродження. Їм протистояла більшість викладачів, вони

категорично не сприймали український національний рух, виступали проти викладання українською мовою в закладах вищої освіти та ігнорували розпорядження влади щодо українізації. Опрацювання та аналіз різних джерел і літератури свідчать про те, що керівництво університетів та російськомовна інтелігенція Одеси повністю підтримували політику «єдиної і неділимої росії» та вважали неприпустимим будь-які утиски російської мови у навчанні.

В ході дослідження ми з'ясували, що в період 1917-1921 років в Одесі було відкрито два нових вищих навчальних заклади – політехнічний та сільськогосподарський інститут. Також ми дослідили умови, в яких відбувалося навчання у зазначених закладах. Варто зазначити, що ці інститути, були відмінні від новостворених українських закладів у Києві та Кам'янець-Подільському. Той факт, що більшість викладачів та професорів були російськими мігрантами, які втікли від червоного терору в росії та почали свою діяльність в Одесі, ніяк не міг сприяти розбудові саме національної освіти в місті – заклади продовжували викладати на російській мові, що сприяло подальшій колоніальній освіті українців.

Після остаточного встановлення більшовицької влади автономія вищих навчальних закладів була ліквідована. Університети було реформовано в інститути народної освіти, які вважалися інструментом комуністичного виховання. Активно проводилися «чистки» професорсько-викладацького та студентського складу, в 1930-ті роки вони переросли в терор. Але варто зазначити, що незважаючи на це, деякі демократичні досягнення Української революції у сфері вищої освіти, зокрема впровадження української мови в освітній процес, відкриття українознавчих кафедр та заснування нових українських університетів заклали основу створення національної системи освіти в незалежній Україні.

Досліджувана тема частково вивчається у шкільному курсі історії. У рамках оновленої навчальної програми предмету «Історія України. Всесвітня історія», періоду Української революції виділено два розділи, які проходять у 10 класі. Діяльність закладів освіти розглядається в третьому розділі «В боротьбі за Українську незалежність». У результаті навчально-пізнавальної діяльності під час вивчення теми «Розвиток культури у 1917-1921 р.: освіти, науки, мистецтва. Особливості пропаганди протиборчих сторін» здобувачі освіти за допомогою різних методів та прийомів, навчаються визначати особливості культурно-освітньої сфери в 1917-1921 роках в Україні, порівнювати та формулювати власні судження щодо стану освіти і науки за часів Центральної Ради, Української Держави та Директорії, оцінювати внесок науковців та громадських діячів у національну культуру, що в свою чергу формує цілісність історичних знань та уявлень в учнівській молоді, допомагає усвідомити актуальність теми та порівняти її з сьогоденними подіями.

Розглядати діяльність закладів вищої освіти у м. Одеса в революційні часи рекомендується під час проведення позакласних заходів з метою показати молодому поколінню приклад того, які негативні наслідки отримала наша держава у сфері освіти після довготривалої імперської колоніальної політики росії та як свідоме українське суспільство, попри всі перешкоди, виборювало своє право на національну освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела

1. Газета. Хвиля України. URL <https://avr.org.ua/viewDoc/21370> (дата звернення 02.08.2023)
2. До 100-ї річниці Української революції. Виставка онлайн документів і матеріалів з фондів Державного архіву Одеської області. URL <https://archive.od.gov.ua/vystavky-on-lajn/do-100-yi-richnyezi-ukrayinskoji-revoljucziyi-1917-2017/> (дата звернення 09.09.2023)
3. До українського студентства: відозва Головної Української Студентської Ради. URL <https://avr.org.ua/viewDoc/25215> (дата звернення 10.09.2023)
4. До українських народних учителів: відозва І. Стешенка. URL <https://avr.org.ua/viewDoc/25210/> (дата звернення 10.09.2023)
5. До українців професорів і преподавателів вищих шкіл: відозва М. Грушевського. URL <http://avr.org.ua/viewDoc/25209> (дата звернення 10.09.2023)
6. До Українського Народу: відозва Української Центральної Ради. URL <https://avr.org.ua/viewDoc/25216> (дата звернення 10.09.2023)
7. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.09.2023)
8. Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення 06.10.2023)

9. Методичні рекомендації про викладання історії у 2022/2023 навчальному році (Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 22.09.2021 № 1/9). URL: https://drive.google.com/file/d/1vaBrLas8c_yKS8U14LfpnTjr7eWRDSOx/view?usp=sharing (дата звернення 10.10.2023)
10. Михайловська-Цимбал Т. З військового гнізда (Спогади). Буенос-Айрес, 1977. 70 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/memuari/367-mihaylivska-tsimbal-t-z-viyskovogo-gnizda/> (дата звернення 19.08.2023)
11. Одеський альбом: фотовиставка періоду 1917-1921. URL https://odessahistory.net/ru/scrapbook/PID/926/SearchID/924/cfs/True/ddl_cid_31/63/icfidfrom_37/1750/icfidto_37/2022 (дата звернення 09.09.2023)
12. Омелянович-Павленко М. Спогади українського командарма. Прага, 1935. 128 с. <https://diasporiana.org.ua/memuari/17686-omelyanovich-pavlenko-m-na-ukrayini-1917-18-spogadi/> (дата звернення 25.09.2023)
13. Гайдей В. О., Міхно О. П., Сухомлинська О. В. Освітня хроніка на сторінках періодичних видань 1917-1920 рр. *Педагогічні республікації*. Київ. 2017. 182 с. URL https://drive.google.com/file/d/1hmY5F1FqzL9Z2LT87k1Op2KMjkivJM_Kw/view?usp=sharing (дата звернення 29.08.2023)
14. Соколов К. Н. Правление генерала Деникина: из воспоминаний. Софія, 1921. 280 с. URL <https://dspace.ut.ee/handle/10062/42973> (дата звернення 17.09.2023)
15. Українські губернські з'їзди в Одесі у 1917 році: документи і матеріали. Одеса. 116 с. URL https://drive.google.com/file/d/1RPguAuyvYc51009nRxmI0sABP_FSyiGk/view?usp=sharing (дата звернення 03.09.2023)
16. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 томах. Т. 1. *НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України*. К.: Наук. думка, 1996.

- 590 с. URL <http://resource.history.org.ua/item/0008975> (дата звернення 28.08.2023)
17. Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 томах. Т. 1. *НАН України. Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України*. К.: Наук. думка, 1997. 424 с. URL <http://resource.history.org.ua/item/0008995> (дата звернення 28.08.2023)
18. Шульгин В.В. Дни. 1920 год. М.: Современник, 1989. 559 с. <http://imwerden.de/publ-8635.html> (дата звернення 01.09.2023)

Література

19. Авдієнко М.О. Народня освіта на Україні . Харків, 1927. 101 с. URL: <https://library.vn.ua/e-library/katalog/avdienko-m.-o.-narodnya-osvita-na-ukraïini> (дата звернення 20.09.2023)
20. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Київ : Либідь, 1998. 560 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004615> (дата звернення 18.09.2023)
21. Барановська Н.М. Проблеми та підходи до питань українського державотворення в історико-політичній та культурній спадщині періоду Національної революції 1917 – початку 1918 років. *Гілея: науковий вісник, випуск 111*. Київ, 2016. С. 37–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_111_10 (дата звернення 09.10.2023)
22. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у 20 ст.: історіографія питання. *Історико-педагогічний альманах*. Київ, 2009. вип. 1. С. 15-28 URL: https://lib.iitta.gov.ua/706189/1/Ipa_2009_1_4.pdf (дата звернення 19.09.2023)
23. Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917-1920). Чернігів К.П.: Видавництво

- «Чернігівські обереги». 2008. 368 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0017430> (дата звернення 29.09.2023)
24. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905– 1920 рр.). К.: Мандрівець, 1996. 359 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/4892/file.pdf> (дата звернення 15.09.2023)
25. Ващенко Г. Проект системи освіти в Україні. Мюнхен, 1957. 48 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11047/file.pdf>
26. Верменич Я.В. Одеса. *Енциклопедія історії України*. К.: «Наукова думка», 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Odesa_mst (дата звернення 10.10.2023)
27. Висоцька Т. Освіта в Україні періоду революції 1917-1921 років: незавершена спроба реформування. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. 2021. С. 168-178 URL: <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/236099> (дата звернення 09.09.2023)
28. Вінцковський Т.С. Курси українознавства в Одесі у 1917-1919 роках: ідеї, кадри, результати. *Краєзнавство : науковий журнал*. Одеса, 2019. С. 96-110 URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=kraeznavstvo_2019_2_13(дата звернення 10.09.2023)
29. Вінцковський Т.С. Вільне місто Одеса в добу Центральної ради : революційна інтерпретація політичного сепаратизму. *Український історичний журнал*. Київ, 2013. С. 80-91. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=journal_2013_1_80(дата звернення 19.09.2023)

30. Вінцовський Т.С., Музичко О.Є., Хмарський В.М. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917 – 1920 рр. Одеса: ТЕС. 2011. 586 с. URL: [Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917 – 1920 рр. : монографія / Вінцовський Т. С., Музичко О. Є., Хмарський В. М. \[та ін.\]; відп. ред. В. М. Хмарський – Одеса : ТЕС, 2011. | Тарас В І Н Ц К О В С Ь К И Й Vintskovs'kyi and Вадим Хмарський - Academia.edu](#) (дата звернення 17.09.2023)
31. Власов В.С., Кульчицький С.В., Панарін О.Є. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. К.: Літера ЛТД, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1228-istoriya-ukrainy-10-klas-vlasov-kulchyskyu.html>(дата звернення 11.09.2023)
32. Гончарук, Г.І. Одеський національний політехнічний університет. *Інтелекція і влада*. вип. 38. Одеса, 2018. С. 19–31. URL: <http://dspace.opu.ua/xmlui/handle/123456789/9711> (дата звернення 01.10.2023)
33. Дзюба О.М., Шан В.С. Вища освіта в Україні. *Енциклопедія історії України: Т. 1*. К.: «Наукова думка», 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Vyscha_osvita (дата звернення 16.09.2023)
34. Капелюшний В., Коваль О. Незламна і нескорена: національна еліта в Українській революції 1917–1921 р. К.: «Інтерсервіс», 2018. 480 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718875/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD.%20%D0%9A%D0%B0%D0%BF.,%20%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C-3.pdf> (дата звернення 09.09.2023)
35. Коляска І.В. Освіта в радянській Україні. Торонто, 1970. 246 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0008725> (дата звернення 10.09.2023)

36. Корольов Г. Академічний дискурс дослідження історії Української революції 1917–1921 років. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2012. Вип. 22. С. 371–384. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Idvu_2012_22_22 (дата звернення 29.09.2023)
37. Крилов І. Система освіти в Україні (1917– 1930). Мюнхен, 1956 р . 95 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/11711-krilov-i-sistema-osviti-v-ukrayini-1917-1930/> (дата звернення 17.09.2023)
38. Кудлай О.Б. Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність. К.: Інститут історії України НАН України, 2019. 160 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0014854?fbclid=IwAR011jJDrsXA8FpTNEjzmn9C9fba-Ml13EzaLKtgKC5A3LpsP6o4F3tnw5s> (дата звернення 19.08.2023)
39. Левченко В.В. Українська революція 1917-1921 років – Історичний рубіж у долях вчених-істориків Одеси. *Українська біографістика* . Київ, 2017. Вип. 15. С. 122-141. URL: file:///C:/Users/1/Downloads/Ukrainian_Revolution_of_1917_-_1921_-_the_historic.pdf (дата звернення 13.08.2023)
40. Левченко В., Петровський Е. Арештувати як українського есера. 2008. С. 415 – 432. URL: http://history.org.ua/JournALL/gpu/gpu_2008_30_1/10.pdf (дата звернення 27.09.2023)
41. Левченко В.В. От Новороссийского университета к институту народного образования . *Записки історичного факультету*. Одеса, 1999 р. Випуск 8. С. 195-200 URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/25123/1/195-200.pdf> (дата звернення 19.09.2023)
42. Ложешник А., Ложешник Н. Початок Української Революції в Одесі (весна 1917 р.). *Південний захід. Одесика*. вип. 33. Одеса, 2019. С.

- 147-155. URL: <https://www.twirpx.com/file/4022203/> (дата звернення 29.10.2023)
43. Мельник О.В. Відкриття Одеського політехнічного інституту та освітня ситуація в Одесі у 1918 році . *Інтелігенція і влада*. Одеса, 2018. Вип. 38. С. 46–54. URL: <http://dspace.opu.ua/xmlui/handle/123456789/9716> (дата звернення 14.09.2023)
44. Музичко О. Одеса за буремної доби. *Коли кривавсь і хитавсь світ. Українські літератори на сторінках Одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917-1919 років*. Одеса, 2019 р. С. 9-27. URL: <http://biography.nbu.gov.ua/rating/r2019/txt/g4/5009.pdf> (дата звернення 28.09.2023)
45. Оборський Г. О. Слово про першого ректора. *Інтелегенція і влада*. Одеса, 2012. Вип. 25. С. 14-18. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=iiv_2012_25_3 (дата звернення 03.09.2023)
46. Оборський Г.О. Біля витоків: Іван Юрійович Тимченко (1919–1920). Другий ректор Одеського національного політехнічного університету. *Інтелігенція і влада*. Одеса, 2014. Вип. 30. С. 286–288. URL: <http://dspace.opu.ua/xmlui/handle/123456789/1273> (дата звернення 19.09.2023)
47. Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. Нью Йорк, 1963. 87 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1625/file.pdf> (дата звернення 10.10.2023)
48. Одесский университет за 75 лет (1865–1940). Одесса, 1940. 198 с. URL: http://liber.onu.edu.ua/pdf/onu_za_75 лет.pdf (дата звернення 15.09.2023)

49. Пометун О., Гупан Н. Історія України (рівень стандарту). К.: УОБЦ «Оріон», 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/432-storya-ukrayini-pometun-gupan-10-klas.html> (дата звернення 11.09.2023)
50. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2005. 328 с. URL: [Пометун_О.І._Методика_навчання_історії_в_школі.pdf \(forlan.org.ua\)](#) (дата звернення 18.10.2023)
51. Передерій І.Г. Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради: історичний аспект. Полтава : вид-во ПолтНТУ, 2009. 160 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1VF2ut0a0adSj7sSebLMjw0eN9VuK2V93/view?usp=sharing> (дата звернення 10.09.2023)
52. Попов В. Побутові умови мешканців українських міст в 1917-1920 роках. *Краєзнавство*. Донецьк, 2014. С. 45-51. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/167079/06-Popov.pdf?sequence=1> (дата звернення 28.09.2023)
53. Савченко В.А. Червоний терор на Одещині в період становлення радянської влади (1918–1920). *Реабілітовані історією. Одеська область*. Одеса, 2010. С. 19-30. URL: <http://www.reabit.org.ua/files/store/Odessa.1.pdf> (дата звернення 10.08.2023)
54. Савченко В.А. Проблема гібридної/тотальної війни в історичному контексті першої українсько-московської війни 1917-1918 рр. *Причорномор'я: історико-правовий, мовний, етнокультурний та релігійний виміри: збірник наукових праць*. Одеса: Олді+, 2023. Вип. 9. С. 222 – 226. URL: [file:///C:/Users/1/Downloads/0017486%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/1/Downloads/0017486%20(2).pdf) (дата звернення 19.09.2023)
55. Савченко Д. Боротьба за відкриття українознавчих кафедр в університетах Наддніпрянщини . *З історії становлення*

- студентського руху: минуле і сьогодення*. Київ, 2020 р. С. 19-30 URL: https://ktepcknute.kyiv.ua/wp-content/uploads/2020/10/Mizhvuzivska-konferentsiya_21.02.2020.pdf (дата звернення 19.09.2023)
56. Савченко В. Проект Украина. Вольная Одесса. Харьков: Фолио, 2013. 288 с. URL: https://kraeved.od.ua/book/s/savchenko_viktor/proekt_ukraina_volnaja_odessa_odesskaja_respublika_jugo-zapadnyj_kraj.php (дата звернення 21.09.2023)
57. Самойлов Ф. Новоросійський університет в березні-жовтні 1917 р. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Київ, 2002. Вип. 6. С. 217–222. URL: <file:///C:/Users/1/Downloads/EJ0022521.pdf>
58. Сірополко С. Історія освіти в Україні . Львів: Афіша, 2001. 664 с . URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007912> (дата звернення 10.09.2023)
59. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917–березень 1918). К.: Львів, 1996. 246 с. URL: <https://www.rulit.me/books/persha-ukrainsko-bilshovicka-vijna-gruden-1917-berezen-1918-read-197074-1.html> (дата звернення 18.09.2023)
60. Файтельберг-Бланк В., Савченко В. Одесса в эпоху войн и революций: 1914-1920. Одеса: Оптимум, 2008. 329 с. URL: <https://flibusta.org.ua/b/276839/read> (дата звернення 10.08.2023)
61. Федорова І. В. Розвиток аграрної освіти півдня України на початку ХХ століття: до 100-ліття заснування Одеського державного аграрного університету. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 4. С. 22-25 URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_4\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_4(1)_8). (дата звернення 18.08.2023)
62. Верстюк В., Басара-Тиліщак Г., Бойко О., Кудлай О., Лупандін О., Осташко Т., Тимченко Р., Скальський В. Хроніка української революції 1917-1921 рр. К.: Інститут історії України, 2021. 532 с.

URL: <http://resource.history.org.ua/item/0016468> (дата звернення 10.09.2023)

63. Шишко О.Г. Ще раз про політичний терор в Одеській губернії у 1920-1922 роках. *Причорномор'я: історико-правовий, мовний, етнокультурний та релігійний виміри*. Одеса: Олді+, 2023. Вип. 9. С. 324-33. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0017486> (дата звернення 19.09.2023)

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток І

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, Данилишча Єлизавета Норівна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАВЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.10.2022
(дата)

(підпис)

Єлизавета Данилишча
(ім'я, прізвище)